

De opvattingen van Nederlanders over de Russische situatie na de oktoberrevolutie van 1917 worden in het boek niet in een breder kader geplaatst. De ontwikkelingen in de Europese visie op de eerste communistische staat ter wereld blijven onbesproken. Dat is jammer want hierdoor vertonen de verschillende bijdragen over het eigentijdse Nederlandse Ruslandbeeld weinig samenhang.

Het boek bevat tenslotte een aantal uiterst kritische opstellen over Johan Huijts (oud-redacteur van het *NRC* en stalinist), de bekende historicus en 'fellow-traveller' Jan Romein, de Nederlandse pers in de jaren vijftig en zestig en de denkbeelden van het IKV over de Sovjetunie en de wapenbeheersingsproblematiek in Oost en West. De auteurs van deze hoofdstukken zijn tamelijk eensluidend in hun oordeel dat wij in Nederland, eigenlijk tot voor kort weinig van Rusland afwisten en ook nauwelijks belangstelling hadden voor de ontwikkelingen binnen de sovjetmaatschappij. Een dergelijke conclusie is even juist als gemakkelijk. Een feit blijft dat het elders in Europa destijds niet veel beter met de kennis over Rusland gesteld was en dat ook daar door vooraanstaande intellectuelen even onbeduidende en bizarre standpunten werden ingenomen als in Nederland. Het zou interessanter zijn geweest indien de auteurs meer getracht hadden om de door hen behandelde Nederlandse opinies uit het verleden te verklaren in plaats van alleen te bekritisieren. Bovendien overtuigen de commentaren van de hedendaagse 'Kremlin-watchers' die de laatste tijd in de media te beluisteren vallen over de nieuwe 'era-Gorbatsjov' niet dat wij nu zoveel beter weten wat er in de Sovjetunie precies gaande is. 'Wishful-thinking' over ingrijpende hervormingen en onveranderlijk pessimisme wisselen elkaar op dat punt zo frequent af, dat dit toch wel te denken geeft.

Samenvattend is deze bundel over het Ruslandbeeld in Nederland toch alleszins de moeite waard. Er is in ons land nog betrekkelijk weinig onderzoek naar dit onderwerp verricht en het boek vult daarin een leemte. Het 'Bezemer-boek' is in dat opzicht een welkome introductie voor verdere studies naar de Nederlands-Russische relatie.

J. H. Jager

MIDDELEEUWEN

A. M. Koldewij, *Der gude Sente Servas. De Servatiuslegende en de Servatiana. Een onderzoek naar de beeldvorming rond een heilige in de middeleeuwen. De geschiedenis van de kerkschat van het Sint-Servaaskapittel te Maastricht*, I (Maaslandse monografieën V; Assen: Van Gorcum, 1985, xiv+358 blz., 191 ill., f125,-, ISBN 90 232 2119 2).

Van 1979 tot 1984 heeft A. M. Koldewij de kerkschat van het voormalige kapittel van de Sint-Servaaskerk onderzocht. Hij beschreef de bevindingen van zijn onderzoek naar de voorwerpen die door traditie en legende gerekend worden tot de persoonlijke bezittingen van Sint-Servatius, of die met het leven en de begraving van deze heilige in verband zijn gebracht, de Servatiana, in de hier te bespreken studie, waarop hij op 7 mei 1985 cum laude promoveerde bij prof. dr. J. C. J. A. Klamt te Utrecht.

De auteur heeft zijn studie over de Servatiana — een door hemzelf gelanceerde term — in

een breed kader gezet. Hij schetst eerst de sociaal-culturele betekenis van Servatius, waaronder ook begrepen wordt de sociaal-religieuze betekenis. Vervolgens komt de ontwikkeling van de Servatiuslegende aan de orde, dan de Servatiana en ten slotte reis- en plaatsbeschrijvingen die handelen over de kerk en de schatkamer. Hoewel de hoofdstukken I en IV slechts 18 en 21 pagina's beslaan, wordt daarin zoveel materiaal onder de aandacht van de lezer gebracht, dat zij het uitgangspunt kunnen zijn voor afzonderlijke studies. Over de legende is reeds veel gepubliceerd en daarvan geeft de schrijver in hoofdstuk twee een doorwrochte samenvatting.

Servatius, de eerst bekende bisschop van Tongeren-Maastricht, dankt zijn aanzien voor een groot deel aan de hem toegedichte verwantschap met Jezus. Van de niet met name bekende vader van Anna, was Jezus het achterkleinkind en Servatius het achter-achterkleinkind. Om deze bloedverwantschap werd hij beschouwd als een machtig voorspreker. Het kapittel wakkerde deze verering aan, trachtte door relieken zijn patroon stoffelijk zichtbaar te maken en bevorderde de bedevaart naar de heiligdommen. Maar Servatius is door het kapittel ook uitgebuit om voor het monasterium in het Duitse Rijk een uitzonderingspositie te verwerven. De *heilige* Servatius is door het kapittel gemaakt; dat wordt voldoende duidelijk gemaakt. De twijfel aan Servatius' historiciteit, geuit op pagina 1, is echter volkomen overbodig. De eerste fase van de legendevorming eindigt omstreeks 1060. Tot dan zijn de gegevens gegroeid en toen heeft de monnik Jocundus de bestaande legende vastgelegd. Jocundus sloot in 1087 zijn werk af. Wat sindsdien aan de legende is toegevoegd, is van secundaire betekenis.

De grote verdienste van dit werkelijk innoverende onderzoek ligt op kunsthistorisch terrein en betreft de datering van de Servatiana, 22 in getal, die ook in de literaire bronnen voorkomen. Zij worden aan een diepgaand stilistisch onderzoek onderworpen en met vergelijkbare voorwerpen in verband gebracht. Dat resulteert meestal in een nieuwe datering en bepaling van de herkomst. Het geheel blijft overzichtelijk door de afgeronde en op zichzelf staande onderdelen van dit hoofdstuk: een uitgebreide, boeiende en beredeneerde catalogus.

Het belangrijkste acht de schrijver de sleutel van Sint-Servatius, waaraan hij de pagina's 61-131 wijdt. De schrijver meent dat de sleutel niet lang na 800 vervaardigd is, een mening die hij baseert op vergelijkingen die niet iedereen zullen overtuigen. De Maastrichtse sleutel lijkt immers van aanmerkelijk jongere datum te zijn dan de exemplaren die ter vergelijking worden afgebeeld. Bovendien lijkt de ornamentering van de Servaassleutel van latere, grotere en meer verfijnde artistieke vakkennis te getuigen dan de hekken van de Dom te Aken, die immers van een barbaarse schoonheid zijn. Op basis van literaire allegorieën duidt de schrijver de sleutel als Davidssleutel en scepter van Karel de Grote. Dat is echter slechts een hypothese en daartoe geeft Einhard, aan wie deze gedachtegang wordt toegeschreven, in zijn biografie van Karel de Grote geen aanleiding. De sleutel is in de nieuw-testamentische symboliek gebonden aan Petrus en de Kerk. De overgang van eigenaar, van Karel de Grote naar Servatius, is niet te bewijzen. Voor de constructie Aken-Maastricht als het nieuwe Rome, parallel aan Lateraan-residenlie en St.-Pieter-grafkerk, is in de bronnen geen steun te vinden. Dat is evenmin het geval met de politieke interpretatie van het half-ronde reliëf, achter in de Servaaskerk, dat Christus zittende toont met aan zijn zijden de knielende Petrus en Servatius, als gericht tegen de paus om de keizerlijke macht over de kerk te symboliseren. Deze opvatting wordt door de tekst in de rand geenszins gesteund. Het reliëf is de uitdrukking van bisschoppelijke collegialiteit en van hiërarchische jurisdictie. De auteur herhaalt zijn eerder gepubliceerde opvatting (R. E. V. Stuip en C. Vellekoop, ed., *Andere struc-*

turen, andere heiligen (Utrecht, 1983) 217-239) en beschouwt Servatius als een pion in de politiek van de Duitse keizers, met name van Frederik I Barbarossa. Mijns inziens ten onrechte, want Barbarossa gebruikte voor zijn anti-pauselijke politiek een betere pion: Karel de Grote en dat deed hij rechtstreeks en onbewimpeld. Bij Jocundus kan men lezen hoe het kapittel zijn patroon onder de aandacht bracht van vooral keizer Hendrik IV om aanzien, macht en in het bijzonder bescherming te krijgen.

Het bezwaar van J. C. G. M. Jansen in *BMGN*, XCVII (1982) 143-144 tegen het onderzoek van Utrechtse kunsthistorici naar de bouwgeschiedenis van de Servaaskerk, geldt ook *Der gude Sente Servas*: het formuleren van een hypothese is niet gelijk aan het bewijzen van een stelling. Toch gaat op deze basis de redenering verder en daardoor worden de resultaten steeds meer spectaculair.

De auteur heeft een kunst- en cultuurhistorische studie geschreven die grote vakbekwaamheid bewijst. Hij slaagt erin te laten zien hoe Servatius gebruikt werd, en dat geldt voor meer heiligen, om opvattingen en motieven te ondersteunen die verre van heilig zijn. De legenden hebben de heiligen geschapen en aan Koldewij is het te danken dat dit proces door de analyse van de Servatiana door de eeuwen heen te volgen is.

C. A. A. Linssen

V. D. van Aalst en K. N. Ciggaar, ed., *Byzantium and the Low Countries in the Tenth Century. Aspects of Art and History in the Ottoman Era* (Hernen: A. A. Brediusstichting, 1985, xv + 164 biz.).

Op 30 en 31 augustus 1985 werd op het kasteel Hernen een symposium georganiseerd gewijd aan Byzantium en de Lage Landen in de tiende eeuw, onder verantwoordelijkheid van de Brediusstichting (doel onder andere de studie van de Byzantijnse cultuur). Aanleiding tot dit colloquium lijkt de schenking als *allodium* door keizerin Theophano (?) van een groot deel van territorium en inkomsten aan graaf Dirk II.

Aan deze gebeurtenis wordt uitvoerig aandacht besteed door K. N. Ciggaar in een artikel 'The Empress Theophano (927-991): Political and Cultural Implications of her Presence in Western Europe, in particular for the County of Holland' (33-37). Laat ik direct maar zeggen dat ik niet erg overtuigd ben van de aangevoerde implicaties van Theophano's aanwezigheid in Nijmegen en Utrecht. Het artikel is sterk hypothetisch, een zin als 'Theophano was not only the godmother, the spiritual mother, of the county of Holland but also inspired that specific genre in Netherlandish painting, the donor 'portrait' (58) wordt volstrekt niet bewezen of zelfs maar waarschijnlijk gemaakt. De oorkonde van 985 ziet zij — in navolging van Koch — als een allodificatie. In de tekst van dit stuk (Koch, *OHZ*, I, nr. 55) is slechts sprake van *in proprium dare*, hetgeen iets anders is. Het door Ciggaar geciteerde *Handwörterbuch* (64 noot 36) geeft in kolom 120 onder *Allod* tussen haakjes het verschil aan: 'Die schön früh bezeugte Verdeutschung *eigen* unterscheidet nicht zwischen A. [= Allod] und *proprium*, bzw. *proprietas* (die auch Verfügungsbeschränkungen unterworfen sein können)'. Het begrip allodificeren stamt trouwens uit de zeventiende, het middeleeuwse *alodiare* uit de dertiende eeuw (zie kolom 122). Ook is het jammer dat geen gebruik is